

Research Paper

Developmental psychology: From learned helplessness to development

Ahmad Mohammadi¹, Hassan Malaekheh^{2*}, Mohammad Hassan Talebian³

Received: Feb. 11, 2023; Accepted: Jun. 5, 2023

ABSTRACT

The theory of learned helplessness was presented by Martin Seligman in the late 60s and the early 70s. According to this theory, the previous mental learning had a tremendous impact on future performance. Learned helplessness is a cognitive process that teaches people that staying in such a state leads them to passivity and inactivity, and can keep people stuck in the quagmire of backwardness. Previously, some authors presented articles on the theory of learned helplessness and development, but in this article, the connection between the two and the effect that learned helplessness has on self-concept is discussed. The purpose of this article is to identify the factors that play a role in the lack of development of societies in order to guide them to the path of development by raising developed people. In this research, there is a kind of correlation and causal relationship between two variables: the independent variable - the role of learned helplessness - on the dependent variable - development process. The method of collecting data is in the form of library and documentary studies. The difference between the real self and the ideal self is the beginning of tension and intellectual conflict, and such a process is associated with the thinking that no matter how much effort is made to get out of helplessness, success and progress will not be achieved, and this is exactly the basics that Seligman teaches us in Learned Helplessness.

Keywords: learned helplessness, development, self-concept, actual self, ideal self

1. PhD Student of Political Sciences, Department of Political Science, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Shahreza Branch, Isfahan Province, Iran

✉ ahmadmo572768@gmail.com

2. Department of Political Science, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Shahreza Branch, Isfahan Province, Iran (**Corresponding Author**)

✉ malaekheh@iaush.ac.ir

3. Department of Psychology, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Shahreza Branch, Isfahan Province, Iran

✉ talebian-mh@iaush.ac.ir

INTRODUCTION

The theory of learned helplessness was presented by Martin Seligman in the late 60s and the early 70s. According to this theory, previous mental learning has a tremendous impact on future performance. The theory of learned helplessness is borrowed from psychology in order to investigate the psychological causes of underdevelopment. In this theory, we are faced with the most important problems of underdeveloped countries, that is, underdeveloped thinking and mind, and the will and desire that are not akin to development. This issue is so important that it can be considered the cause of the lack of development. Perhaps the most important goal of cultural colonization can be declared at this psychological point that people's efforts do not end in development, and of course this is exactly what learned helplessness teaches us. It is as if we are faced with a kind of mental transformation and emptying that there is no reserve for the underdeveloped world except to sit and watch and be passive in front of the imagined waves. The general purpose of this research is to identify psychological factors influencing the development process and the role these factors play in promoting development in underdeveloped countries.

PURPOSE

The specific goals of this research include:

1. The role learned helplessness plays in making people passive in order to follow the development process.
2. The role of passive performance in economic, political and...

METHODOLOGY

In this research, there is a kind of correlation between two variables. Investigating the impact and role of the independent variable or learned helplessness on the dependent variable or development seems necessary. The data collection method is in the form of library and documentary studies. This research aims to answer: What is the relationship between learned helplessness and lack of development?

FINDINGS

The most important issue in the development arena is self-concept, which is created by individuals in the society. At a simple level, people may perceive themselves as good or bad, beautiful or ugly. The subset of this self-concept is a combination of what a person is and what a person should be. Self-concept affects how we think, feel and behave in the world. Self-concept consists of two parts:

- A. The real self (something that is a person).
- B. Self-realization (what a person should be). Positive attitudes that people wish to have (Feist and others, 424:1400).

Table 1. The proportion of harmony between real self and ideal self

Inconsistency	Self-concept and experience	Real self and ideal self
The reason for inconsistency	The distance and gap between self and reality	The distance between real self and the ideal self
In the event of an increase in inconsistency	Increased incompatibility, severe anxiety and emotion-oriented disturbances	Unhappiness, dissatisfaction. low self-esteem and self-worthlessness

For this purpose and to justify their difference as a less developed country and another as a developed country, people prefer mechanisms:

First mechanism: Denial

By keeping the experience away from the conscious conscience, a person completely denies its existence through denial. It means that it eliminates the possibility of a danger to the building itself. In this way, a person not only fulfills harmony, but also guarantees the stability of self-concept. In this mechanism, a person tries to deny the development of others and his lack of development, and a justification, he explains his strengths by discounting and humiliating others.

Second mechanism: Distortion

Distortion means changing the reality in such a way that it matches the self-concept. For people, the closeness of self-actualization and self-idealism and the small distance between these two parts provide the right conditions for achieving self-actualization, and the distance between self-actualization and self-idealism prevents self-actualization and causes discomfort in a person.

It is very difficult to change self-concept (because self-concept, formed over the years, has become like hard cement that has shaped a person). Sometimes a person may encounter experiences that are inconsistent with self-concept. Since the person is not able to justify this conflict, he will experience tension and anxiety.

Since the process of forming self-concept has taken place over many years, it has become almost inflexible and there is no possibility of change. The self-concept of backwardness and underdevelopment and consequently the close relationships that have taken place in the global village as a result of globalization and - have intensified this self-concept - can be one of the factors that exist in the minds of people and citizens of less developed countries. This self- concept of backwardness, which has been formed over many years, creates a negative mental load in the mind and affects the self-esteem of people and makes it necessary to restore it. In order to change this self-concept, people can act in two ways: First by changing the self-concept, second by changed experience.

The reason for using these mechanisms or solutions is actually to overcome the anxiety a person has due to his inability to justify the inconsistency of experience, that is, the desire that the person has as developed and the principle of self-concept, that is, the attitude it has towards the comparison of itself and developed countries, has suffered from it.

Those who do not take steps toward self-actualization, usually suffer from periodic anxiety. Rogers considers these anxieties to be caused by experiences that are not compatible with a person's self-concept (Larsen and others, 1400:406).

CONCLUSION

In the mechanism of distortion, which is more discussed in less developed societies, is one's weak point but strong point for others at the same time. This problem is especially evident where politicians lead a country through an official religion or a specific ideology. This judgment is usually justified by the withdrawal of developed countries from the principles of belief approved by less developed countries, and development is attributed to limiting the scope of their performance to material matters and not paying attention to spiritual matters. In these societies, it is usually given to reward in another house or success in other aspects.

This gap, especially in ideologically-oriented and religious-oriented societies, creates a positive self-concept in the minds of people as an ideal self and the contradiction that arises in reality as the real self is very evident and noteworthy. This gap causes severe disharmony and conflict and puts a person in a sensitive situation as to which one is real, the school he believes in and spreads the belief that perfection and development is in following this religion or ideology.

In case of intensification of this inconsistency between the real self - the lack of development along with the belief - and the ideal self - the desire for development - among less developed societies will result in severe dissatisfaction, unhappiness, a decrease in self-esteem, and the devaluing of the individual. The real conflict is created when the ideology or religion governing the less developed societies promises happiness, satisfaction and self-esteem in following the principles of its school. But in reality, such a thing is not achieved and it is immersed in development in front of another ideology or school as a conflicting one.

From the point of view of psychology, underdevelopment is considered a lack of efficiency. When this inefficiency becomes a collective aspect, the society will suffer from inefficiency.

The cause of this inefficiency can be rooted in learned helplessness. Since a person's self-concept of reality is based on his inability to solve problems and then his failure to become a developed person, he does not make any effort to overcome those conditions. This is where we face learned helplessness. It seems that the way

out of learned helplessness is more rooted in psychological problems of the individual and then the society, rather than the technical aspect. The best method in this direction is the help of psychologists in the direction of treatment and breaking the closed circle of helplessness.

NOVELTY

Regarding the necessity of writing such a research work and its analytical content which is learned helplessness and the role it has in the dependency of undeveloped or less developed countries, many researchers have dealt with dependence, development and even learned helplessness, but the role of psychological factors in creating and maintaining lack of development has not been investigated. On the other hand, one can find less writings that have examined the development process from the perspective of political psychology.

ACKNOWLEDGMENTS

The article is extracted from the doctoral thesis with a specialization in political sociology. This thesis examines the personality characteristics of elites on the development process. No grant has been given by any institution, individual or organization to accomplish this research.

AUTHORS' PARTICIPATION

Data collection, analysis, examination and connection of two departments of psychology and political science have been done by Ahmad Mohammadi. Guiding, consulting and reviewing development, selecting the research method and analyzing the materials according to the developed society have been done by Hassan Malaekheh. Guidance and counseling of psychology departments has been carried out by Mohammad Hasan Talebian.

CONFLICT OF INTERESTS

The authors of the article claim that they have followed the ethics of publication and have avoided plagiarism, falsification of data, or double posting and publication. Based on this commitment, this work has not been published or submitted elsewhere for publication. Also, the authors have not received any funds from a third party, whether governmental, commercial, or private. "No conflict of interest has been declared by the authors"

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Abdolmaleki, S. (2018). *The theoretical foundations of psychological renewal, how can psychology contribute to national development?* (1st ed.). Tehran, Iran: Vānia.
- Afshar Ghasemloo, A., Balazade, Z., & Nayeri, B. (1392). The effects of the development strategies of the Islamic Republic of Iran on the local development components (M.A. Thesis), Islamic Azad University Central Tehran Branch, Iran.
- Aghabakhshi, A., & Afshari Rad, M. (2013). *Farhang-e Olum-e Siyāsi* [A Dictionary of Political Sciences] (1st ed.). Tehran, Iran: Čāpār.
- Almond-J., Gabriel, A., Bingham P. J., & Mont, R.J. (1998). Comparative politics: a theoretical framework (A. Tayeb, Trans.). Tehran, Iran: Public Management Education Center.
- Azkiā, M., & Ghafari, G. (2005). *Jāme'ešenāsi-ye towse'e* [Sociology of Development]. Tehran, Iran: Keyhān.
- Bashirieh, H. (1995). *Jāme'ešenāsi-ye siyāsi: Naqš-e niruhā-ye ejtemā'i dar zendegi-ye siyāsi* [Political sociology: The role of social forces in political life]. Tehran, Iran: Ney.
- Dos Santos, T., et. al. (1979). *Towse'e va towse'enayāftegi* [Development and underdevelopment (Department of Urban and Regional Studies, Trans., Vol. 1)]. Tehran, Iran: Iran Publication.
- Dube, S.C. (1998). *Nowsazi va towse'e* [Modernization and development: the search for alternative paradigms] (S.A. Mothaghi, Trans., 1st ed.). Tehran, Iran: Qomes.
- Feist, J., Feist, G.J., & Tomi-Ann, R. (2022). *Nazariyehā-ye šaxsiyat* [Theories of personality] (Y. Seyed Mohammadi, Trans.; 8th ed.). Tehran, Iran: Ravān.
- Ghavam, A. (1995). *Naqd-e nazariyehā-ye newsāzi va towse'e-ye siyāsi* [Criticism of the theories of modernization and political development] (1st ed.). Tehran, Iran: Shahid Beheshti University Press.
- Hosseinpour, J. (2005). Nabud-e negāreshā-ye sistemi dar tadvin-e barnāme-hā-ye ertebātāt va towse'e [lack of systematic attitudes in the preparation of strategic communication and development plans]. *Political-Economic Information*, 221&222, 170-183.
- Larsen, R.J., & Buss, D.M. (2021). *Rvānšenāsi-ye šaxsiyat* [Psychology of personality, areas of knowledge about human nature] (F. Jamehri, et. al., Trans.). Tehran, Iran: Rošhd.
- Manouchhernia, L., Vadih, S., & Saghafi, M. (2013). Investigating the reasons for the lack of political and cultural development during the Qajar period from the era of Naser al-Din Shah to the extinction of the Qajar dynasty (Master's thesis). Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.

- Moghadisi, F., Ghoreishi, M., & Golabi, F. (2016). *Comparative study of the socio-political contexts of economic development in Iran and Malaysia in the last four decades* (Master's thesis). Tabriz University, Tabriz, Iran.
- Mohammad Alizadeh Rafi, S., Ghoreishi, F., & Izadi, R. (2015). Sociological study of the role of political elites in Iran in the process of development and social change: historical-adaptive approach (Master's thesis). Tabriz University, Tabriz, Iran.
- Sadeghzadeh, M., Vadih, S., & Saghafi, M. (2013). Comparison of Amir Kabir's reforms with other prime ministers of Naser al-Din Shah's period in the field of development (Master's thesis). Islamic Azad University, Central Tehran branch, Tehran, Iran.
- Saei, A. (1998). *Masā'el-e siyāsi-eqtesādi-ye jahān-e sevom* [The political and economic problems of the third world] (1st ed.). Tehran, Iran: SAMT.
- Sariolghalam, M. (1997). *Aql va towse'eyāftegi* [Intelligence and development: fixed foundations of the development paradigm]. Tehran, Iran: Elmi va Farhangi.
- Schultz, D. P., & Schultz, S. A. (2021). *Nazariyehā-ye šaxsiyat* [Personality theories] (Y. Seyed Mohammadi, Trans.; 10th ed.). Tehran, Iran: Virāyesh.
- Sen, A.K. (2002). *Towse'e be masābe-ye āzādi* [Development as freedom] (V. Mahmoudi, Trans.). Tehran, Iran: Tehran University Press.
- Seligman, M., Peterson, C., & Maier, S.F. (1995). *Learned helplessness. A theory for the age of personal control*. London: Oxford University Press.
- Tamandeh, S. A., Malaekheh, S. H., & Aqharebparast, M. R. (2021). A Research on the Role of Political Elites According to Thought and Jihadi Management in the First Decade of Islamic Revolution. *Studies of Muslims Contemporary Thought*, 7(13), 41-73.
- Todaro, M. (1999). Economic development of the third world (G. A. Farjadi, Trans.). Tehran, Iran: The Institute for Management and Planning Studies.
- Todaro, M.P., Jafari Samimi, A., & Yahyazadefar, M. (1999). *Towse'e-ye eqtesādi-ye jahān-e sevom* [Economic development in the third world] (G.A. Farjadi, Trans.). Tehran, Iran: Higher Institute of Research in Planning and Development.
- Vakilizad, S. (1999). *Nowsāzi va towse'e dar Iran; barxord-e āgāhi* [Modernization and development in Iran: Clash of Knowledge] (V. Karimi, & A. Taifi, Trans.). *Political-Economic Information*, 14(3&4), 36-49.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

مقاله پژوهشی

روان‌شناسی توسعه: از درماندگی آموخته‌شده تا توسعه

احمد محمدی^۱، حسن ملانکه*^۲، محمدحسن طالبیان^۳

دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۲۲؛ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۱۵

چکیده

نظریه درماندگی آموخته‌شده توسط مارتین سلیگمن در اواخر دهه ۶۰ و اوایل دهه ۷۰ میلادی ارائه گردید. براساس این نظریه، آموخته‌های ذهنی پیشین در عملکرد پیش رو تأثیر شگرفی دارد. درماندگی آموخته‌شده به افراد می‌آموزد که مانند در درماندگی آموخته‌شده آن‌ها را به انفعال و بی‌تحركی می‌کشاند و می‌تواند افراد را در مرداب عقب ماندگی، ثابت نگه دارد. این که چه زیرساخت‌های روانی جامعه را به سمت توسعه رهنمون می‌کند و یا چه عوامل روانی انفعال جوامع را در پی دارد، از جمله مواردی بود که محقق را به کنکاش در این خصوص سوق داد. هدف از نگارش این مقاله شناسایی عوامل روانی تأثیرگذار در روند توسعه و نقش این عوامل در پیشبرد توسعه در کشورهای کمتر توسعه یافته است. در این مقاله، نوعی همبستگی و رابطه علی و معلولی میان متغیر مستقل (نقش درماندگی آموخته‌شده) بر متغیر وابسته (روند توسعه) وجود دارد. روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی است. یافته‌ها نشان داد که تفاوت بین خود واقعی و خود آرمانی آغازگر تنش و تضاد فکری است و چنین روندی با این تفکر همراه است که هرچه در جهت برون‌رفت از درماندگی تلاش شود، موفقیت و پیشرفتی حاصل نمی‌شود و این دقیقاً همان مبانی‌ای است که سلیگمن در درماندگی آموخته‌شده می‌آموزد. از آنجا که خودپنداره فرد از واقعیت بر مبنای عدم توانایی خود در حل مشکلات و به دنبال آن عدم تبدیل شدن به یک فرد و جامعه توسعه‌یافته قرار دارد، فرد هیچ‌گونه تلاشی در جهت فائق آمدن بر شرایط مستولی ندارد. اینجاست که با درماندگی آموخته‌شده مواجه هستیم. به نظر می‌رسد راه برون‌رفت از درماندگی آموخته‌شده، بیشتر از آن که جنبه فناورانه داشته باشد، ریشه در مشکلات روانی فرد، و به دنبال آن، جامعه دارد. بنابراین، بهترین گزینه در این مسیر می‌تواند استمداد از روان‌شناسان در جهت درمان و شکستن حلقه بسته درماندگی آموخته‌شده باشد.

کلیدواژه‌ها: درماندگی آموخته‌شده، توسعه، خودپنداره، خود واقعی، خودآرمانی

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، اصفهان، ایران
✉ ahmadmo572768@gmail.com

۲. استادیار علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، اصفهان، ایران
(نویسنده مسئول)

✉ malaekhe@iaush.ac.ir

۳. استادیار روان‌شناسی، گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، اصفهان، ایران
✉ taleblian-mh@iaush.ac.ir

۱. مقدمه و بیان مسئله

وقتی که سخن از روان‌شناسی توسعه می‌آید، مفاهیم و مسائل مختلفی به ذهن متبادر می‌شود. در روان‌شناسی توسعه به بررسی مفاهیم و نظرات مختلفی پرداخته می‌شود که هر کدام به شیوه‌ای سعی در توضیح علل توسعه‌یافتگی و یا دلایل عدم توسعه‌یافتگی دارند. به دیگر سخن، این رهیافت با هدف ترمیم بار روانی توسعه‌یافتگی از جهتی، و از دیگر سو، به برنامه‌ریزی روانی در جهت ارتقا به سمت توسعه‌یافتگی می‌پردازد.

نظریه درماندگی آموخته‌شده نیز یکی از نظریاتی است که به منظور بررسی علل روانی توسعه‌یافتگی، از روان‌شناسی به عاریه گرفته شده است. در این نظریه، با مهمترین مسئله کشورهای توسعه‌نیافته، یعنی فکر و ذهن توسعه‌نیافته و اراده و میلی که هیچ تمایلی جهت عزیمت به توسعه در خود احساس نمی‌کند، مواجه هستیم. این مسئله به قدری دارای اهمیت است که می‌توان آن را علت‌العلل عدم توسعه‌یافتگی قلمداد کرد. شاید بتوان مهمترین هدف استعمار فرهنگی را در همین نقطه روانی دانست که تلاش‌های افراد به توسعه ختم نمی‌شود و البته این دقیقاً همان چیزی است که درماندگی آموخته‌شده به ما می‌آموزد. گویی با نوعی استحاله و خالی شدن فکری مواجه هستیم که هیچ اندوخته‌ای برای جهان توسعه‌نیافته بجز نشستن و نظاره کردن و منفعل بودن در برابر امواج متصور نیست. بر مبنای نظریه درماندگی آموخته‌شده، پیش‌ساخته‌های ذهنی تأثیر مستقیمی در عملکردهای آتی دارد. در صورتی که مسئله‌ای در تصور افراد با این ذهنیت همراه باشد که قابلیت اجرا نداشته و فرد در انجام آن ناتوان باشد، در عمل نیز فرد شاهد تحقق این ذهنیت خواهد بود. هدف کلی این مقاله، شناسایی عوامل روانی تأثیرگذار در روند توسعه و نقشی است که این عوامل در پیشبرد توسعه در کشورهای کمتر توسعه‌یافته دارند. بنابراین، تا زمانی که جامعه از نظر فکری و روانی آماده نشود، نمی‌توان انتظار داشت که چراغ علم و توسعه در این جوامع روشن گردد.

این مقاله همچنین سعی دارد نقشی که درماندگی آموخته‌شده در منفعل کردن افراد در جهت پیگیری امر و روند توسعه دارد و نقش عملکرد انفعالی در وابستگی اقتصادی، سیاسی و... را نیز واکاوی کند. مهم‌ترین سؤالی که در ارتباط با این موضوع می‌توان یافت، این است که چه ارتباطی می‌توان بین درماندگی آموخته‌شده و عدم توسعه‌یافتگی در نظر گرفت؟

۲. پیشینه تحقیق

ثنا محمد علیزاده رفیع (۱۳۹۵) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی جامعه‌شناختی نقش نخبگان سیاسی ایران در فرایند توسعه و تغییر اجتماعی»، به راهنمایی فردین قریشی، نقش نخبگان سیاسی ایران در فرایند نوسازی و توسعه ایران را مورد بررسی قرار داده است. نویسنده با ارائه دو فرضیه اصلی کار خود را آغاز کرده است. فرضیه اول، اشرافیت محافظه‌کار در ایران مانع قدرتمندی در برابر نخبگان توسعه‌گرا بوده است و فرضیه دوم اینکه نوع برخورد قدرت‌های خارجی با نخبگان توسعه‌گرای ایران از اصلی‌ترین موانع کامیابی آنان بوده است. محقق سپس به بررسی دو فرضیه خود پرداخته است و تفاوت نوع برخورد اشرافیت با توسعه را اعتبار فرضیه مورد بررسی می‌داند و سپس در بررسی فرضیه دوم، دوره مصدق را با کره جنوبی مقایسه کرده است و نقش قدرت‌های خارجی در فرایند توسعه این دو کشور را مورد بررسی قرار داده است (رفیع، ۱۳۹۵، ۱۴۳-۱۲۱).

فاطمه مقدسی (۱۳۹۵) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی تطبیقی زمینه‌های اجتماعی-سیاسی توسعه اقتصادی در ایران و مالزی»، به راهنمایی فردین قریشی معتقد است که توسعه از اهداف مشترک کشورهای مختلف است. سؤال اصلی او چیستی زمینه‌های اجتماعی-سیاسی مؤثر بر توسعه اقتصادی موفق‌تر مالزی در مقایسه با ایران بوده است که در آن چهار فرضیه مورد بررسی قرار گرفته است: ۱. وابستگی کمتر اقتصادی جامعه به دولت؛ ۲. فرهنگ سیاسی همسو با پیشرفت اقتصادی؛ ۳. تعامل مناسب‌تر با نظام جهانی؛ و ۴. اجماع نخبگان برای روند توسعه بوده است که در نهایت فرضیات وی مورد تأیید قرار گرفته است (مقدسی، ۱۳۹۵، ۴۰-۷).

سهیل جانبازی (۱۳۹۶) در پژوهش خود با عنوان «تأثیر جهانی‌شدن اقتصادی بر توسعه مالی کشورهای گروه D8»، با راهنمایی احمد جعفری صمیمی، جهانی‌شدن را فرایندی چندبعدی و پیچیده می‌داند که تحولات چشمگیری در زمینه‌های مختلف ایجاد کرده است و این تحولات سبب وابستگی کشورها به یکدیگر شده است (جانبازی، ۱۳۹۶، ۴۳-۶۷).

روح‌الله غلامی (۱۳۹۳) در پژوهش خود با عنوان «کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و تأثیر آن بر امنیت ملی»، معتقد است که با توجه به کاهش روزافزون ارزش نفت به نسبت

کالاهای صنعتی، گریزی جز کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی نیست. نویسنده با رویکرد امنیت‌سنجی به بررسی کاهش این وابستگی پرداخته است. کاهش وابستگی به درآمد نفت و خروج اقتصاد از اقتصاد رانتی از تأکیدات نویسنده است (غلامی، ۱۳۹۳، ۳۰-۷).

امیرعباس افشار قاسملو (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «تأثیرات راهبردهای توسعه جمهوری اسلامی ایران بر مؤلفه‌های بومی»، به راهنمایی زهره بالزاده معتقد است، پیشرفت و توسعه‌یافتگی دغدغه ایران امروز است. محقق، عمده‌ترین مشکل توسعه‌نیافتگی در ایران را در شخصیت پرورش‌نیافته می‌داند و می‌نویسد: «اگر ما ساختارهای منتهی به تحول شخصیت را تبیین نکنیم، در تعیین ساختارهایی که به توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی منجر می‌شود همچنان ناکام خواهیم ماند. تاریخ دو قرن اخیر ایران حاکی از این واقعیت است که ایرانیان، هم در سطح مدیریتی و هم در سطح روشنگری، مشکل تشخیص موقعیت و وضعیت خود را دارند». نویسنده معتقد است که دستیابی به یک الگوی مورد پذیرش نخبگان جامعه و مردم، کلید حل این مشکلات است (قاسملو، ۱۳۹۲، ۴۸-۱۲).

لادن منوچهرنیا (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی علل عدم توسعه سیاسی و فرهنگی در زمان قاجار»، به راهنمایی ساسان ودیعه به این نتیجه رسید که مجموعه عوامل داخلی و خارجی به صورت آگاهانه و یا ناآگاهانه توسعه سیاسی و فرهنگی ایران را با مشکل مواجه کرده است. محقق جنبه‌های جامعه‌شناختی و تاریخی مورد نظر خود را در تحقیق خود دخیل دانسته است و این بدان معناست که چنین تغییری ممکن است در دوره‌های قبل و بعد از آن نیز نقش داشته باشد (منوچهرنیا، ۱۳۹۱، ۱۷-۵).

مینا صادق‌زاده (۱۳۹۱) در پژوهش خود با عنوان «مقایسه اصلاحات امیرکبیر با سایر صدر اعظم‌ها» به راهنمایی ساسان ودیعه، تأکید را بر دیدگاه پارسونز، نظریه وابستگی و دیدگاه اکلائی گذارده و معتقد است که اصلاحات امیرکبیر گوهر درخشانی بر نهضت اصلاحات ایران بوده است. چنین امری او را از سایر صدر اعظم‌های عصر قاجار متمایز کرده است. در نهایت نویسنده امیدوار است که، راه امیرکبیر به منظور سروسامان دادن هر چه بهتر وضعیت در ایران مورد استفاده قرار گیرد (صادق‌زاده، ۱۳۹۱، ۱۰۵).

محققان زیادی در باب وابستگی، توسعه‌یافتگی و حتی درماندگی آموخته‌شده به نگارش مقاله و کار تحقیقی پرداخته‌اند، اما به‌طور متمرکز نقش عوامل روانی در ایجاد ابقای عدم‌توسعه‌یافتگی مورد بررسی قرار نگرفته است. از دیگر سو، کمتر نوشته‌ای را می‌توان یافت که از بعد روان‌شناسی سیاسی روند توسعه را بررسی نموده باشد.

۳. مبانی نظری

۳-۱. درماندگی آموخته‌شده

شاید بارها برای افراد مختلف این اتفاق افتاده باشد که با وجود تلاش‌های مستمر موفق نمی‌شوند. در این حالت ممکن است فرد دچار «درماندگی آموخته‌شده»^۱ شده باشد. یعنی این‌که فرد هیچ ارتباطی بین عملکرد خود و نتایج حاصل از تلاش خود پیدا نمی‌کند. سلینگمن^۲ در اواخر دهه ۱۹۶۰ تحقیقی در رابطه با جنبه محدودگر شخصیت آغاز کرد که آن را درماندگی آموخته‌شده نامید. او به این نتیجه رسید که درماندگی آموخته‌شده وضعیتی است که در آن فرد هیچ کنترلی بر محیط خود ندارد و برای تغییر شرایط کاری خود قادر به انجام تغییری نیست (سلینگمن، ۲۰۱۱، ۵۹). بنابراین، یک جاندار فقط در صورتی یک عمل را انجام می‌دهد که بداند پاداش و تقویت آن کار فقط به اراده خودش بستگی دارد. اگر فرد، رابطه بین کاری که انجام می‌دهد و نتیجه دریافتی را متناسب نداند، این امکان وجود دارد که دچار درماندگی آموخته‌شده شود و احتمال اینکه دست از کار بکشد زیاد است.

مارتین سلینگمن به‌منظور توضیح نظریه خویش ۳ دسته سگ را انتخاب کرد. دسته اول را به‌عنوان نمونه شاهد در نظر گرفت. اما به دسته دوم و سوم، شوک الکتریکی وارد کرد. روند کار سلینگمن به این صورت بود که یک جلیقه به تن سگ‌ها کرد و با یک دکمه شوک الکتریکی به آن‌ها وارد کرد. اما تفاوتی در نوع رفتار و آزمایش بین سگ‌های موجود در آزمایش وجود داشت. در قفسه دسته دوم سگ‌ها، اهرمی تعبیه شده بود که اگر بدن یا دست سگ‌ها با آن تماس پیدا می‌کرد آن شوک قطع می‌شد. اما دسته سوم سگ‌ها که در

1. learned helplessness
2. Martin E.P. Marty Seligman

معرض شوک قرار می‌گرفتند، کاری نمی‌توانستند انجام دهند و فقط انتظار پایان یافتن مدت زمان شوک را می‌کشیدند.

در مرحله دوم آزمایش، سلیگمن این سه دسته سگ‌ها را در اتافی قرار داد که یک دیوار بین دو قسمت وجود داشت. در یک قسمت برق وجود داشت و در قسمت دیگر هیچ برقی وجود نداشت. دسته اول سگ‌ها که به‌عنوان نمونه شاهد در معرض آزمایش قرار گرفته بودند، بعد از چند دقیقه که به آن‌ها برق وصل شد و اذیت شدند سریع از قسمت برق‌دار به قسمت بدون برق پریدند. در ادامه روند آزمایش، دسته دوم سگ‌ها که در قفسه آن‌ها، اهرم یا دسته قطع برق وجود داشت، نیز بعد از چند دقیقه که برق به آن‌ها وصل شد، عملکردی همانند گروه شاهد را انجام دادند و از قسمت دارای برق به قسمت بدون برق پریدند. اما دسته سوم سگ‌ها که در مرحله ابتدایی آزمایش، هیچ اهرم یا دسته‌ای جهت قطع برق در قفسه آن‌ها وجود نداشت، پس از وصل شدن برق به آن‌ها، همان‌جا روی روی قسمت برق‌دار، بدون عملکرد متوقف شدند و زجر کشیدند. وجود در ماندگی آموخته‌شده، بارها در پژوهش‌های متعدد به اثبات رسیده است. در پژوهش دیگر در ماندگی آموخته‌شده با استفاده از اصوات ناخوشایند در مورد انسان‌ها مورد آزمایش قرار گرفت. به شرکت‌کنندگان گفته شد که به آن‌ها مسائلی داده می‌شود که در صورت حل کردن، می‌توانند از شر صدای ناخوشایندی که برایشان ایجاد شده است، فارغ گردند. به تعدادی از آزمودنی‌ها، سؤالات غیرقابل حل داده شده بود. سپس همگی در شرایط جدیدی بدون صدای ناخوشایند قرار گرفتند. در این مرحله سؤالاتی در اختیار آزمودنی‌ها قرار گرفته شد. اما اغلب شرکت‌کنندگانی که در مرحله قبل در شرایط در ماندگی قرار گرفته بودند، در این مرحله عملکرد ضعیف‌تری از خود نشان دادند. گویی آن‌ها با خود می‌اندیشیدند که تلاش آن‌ها راه به جایی نخواهد برد (سلیگمن، ۲۰۱۱، ۱۹۸). تحقیقات سلیگمن از ارتباط معنا‌دار و همبسته در ماندگی آموخته‌شده با افسردگی حکایت دارد. ویژگی‌های مشترک این دورا می‌توان در قالب نافع‌الی، نقص یادگیری، کاهش نورایی نفرین^۱، زخم معده و استرس نام برد. (سیگلن، ۲۰۱۱، ۲۸)

۱. نورایی نفرین در بدن به دو صورت هورمون و انتقال‌دهنده عصبی، باعث افزایش تپش قلب، انقباض رگ‌ها، افزایش قند و جریان خون می‌شود. این هورمون، که هورمون استرس هم نامیده می‌شود، باعث واکنش جنگ و گریز در سامانه عصبی سمپاتیک می‌شود. ترشح این هورمون در شرایط اضطراری و خطر، هوشیاری و برانگیختگی را افزایش می‌دهد و کمبود آن افسردگی را افزایش دهد.

درماندگی آموخته شده می تواند تأثیراتی بدین شرح به همراه داشته باشد: ۱. تأثیرات احساسی شامل کمبودهای احساسی مانند افسردگی؛ ۲. تأثیرات شناختی، شامل کاهش توانایی یادگیری و کاهش توانایی پاسخگویی؛ و ۳. تأثیرات انگیزشی که انگیزه های فرد را برای واکنش کمتر می کند و فرد را کاملاً منفعل و آماده پذیرش وضع موجود می سازد. (شولتز و شولتز، ۱۴۰۰، ۶۱۱-۵۷۶)

۲-۳. توسعه

توسعه یکی از صورت های تغییر هدفدار برای حصول هدفی خاص و دگرگونی است (عبدالملکی، ۱۳۹۹، ۵۷). توسعه به معنای فرایند بهبود بخشیدن به کیفیت زندگی افراد جامعه است. به دیگر سخن، ایجاد امکانات، خدمات و رفاه بیشتر به منظور بهره مندی هرچه بیشتر از مواهب طبیعی است. از نظر میلتن ایسمن^۱، توسعه شامل تحولاتی است که موجبات تغییر نظام از کشاورزی به صنعتی و نهادینه شدن فناوری را فراهم می نماید (عبدالملکی، ۱۳۹۸، ۶۲).

تودارو^۲ توسعه را جریانی می داند که مستلزم تغییرات اساسی در ساختارهای اجتماعی، نوع نگرش های مردم و تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر است (تودارو، ۱۳۷۸، ۷۶۴).

نظریه های توسعه، با تجربیات کشورهای توسعه یافته ارتباط دارد. در واقع آنها معتقدند که این نظریه ها در کشورهای کمتر توسعه یافته می تواند توسعه ایجاد کند. دیدگاه های مختلف دیگری در باب توسعه وجود دارند که عبارت است از: ۱. بهبود بخشیدن به جنبه های مادی و معنوی زندگی اجتماعی؛ ۲. گسترش ظرفیت های نظام اجتماعی به منظور برآوردن احتیاجات جامعه؛ ۳. بهبود بخشیدن به کیفیت زندگی افراد جامعه مانند درآمد، خوراک و ...؛ و ۴. فرایند هماهنگی تلاش های مردم و دولت به منظور بهبود اوضاع اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی (تودارو، ۱۳۷۸، ۶۲۷).

1. Milton Esman
2. Micheal Todaro

از نظر آمارتیا کومارسن^۱، توسعه در ابتدا نیازمند از بین بردن منابع عمده محدودکننده آزادی است که عبارت‌انداز: فقر و استبداد، فرصت‌های اقتصادی ناکافی و محرومیت‌های اجتماعی، بی‌توجهی به تسهیلات عمومی و عدم تسامح دولت‌های سرکوبگر (آمارتیا سن، ۱۳۸۱، ۲۱).

دیوب^۲ در کتاب نوسازی و توسعه، در جست‌وجوی قالب‌های فکری بدیل، معتقد است که علت عدم موفقیت در توسعه، نابرابری‌هایی است که در عرصه ملی و بین‌المللی ایجاد می‌شود. این امر در عرصه بین‌المللی به نفع ملل غنی و به حفظ رابطه استعماری منجر خواهد شد. ارزش‌های محوری تأمین معیشت زندگی، آزادی انتخاب و عزت نفس به‌عنوان ارزش‌های محوری به‌تدریج در مفهوم توسعه گنجانده شد. (دیوب، ۱۳۷۷، ۷۳).

آلموند^۳ تغییر و تحول را با توسعه مترادف می‌داند و معتقد است که توسعه زمانی ایجاد می‌شود که جوامع از توانایی‌های سیستمی شامل توانایی تنظیمی، توزیعی، استخراجی، پاسخگویی، نمادین و سمبلیک در ارتباط با خود و نظام بین‌الملل برخوردار باشند. (آلموند، ۱۳۷۷، ۲۵۲-۲۲۶). اکثر مستعمرات سابق در حال توسعه، با دو مشکل اساسی «فقرزدگی و ضعف اقتصادی» و «شکست در توسعه نظام‌های سیاسی کارپذیر و عدم ثبات سیاسی مربوط به آن» روبرو بودند.

تمنده معتقد است پیشرفت و توسعه را می‌توان از دوره به دست آورد؛ طریقه نخست را فرایندی تعریف می‌کنند که غرب طی کرده و در پس طی کردن این فرایند، تحول فرهنگی و سیاسی و سپس توسعه اقتصادی ایجاد شده است. این روند با پیچیدگی، استمرار و طولانی‌بودن همراه است. راه دوم، قبول هدف‌های توسعه به سبک غرب، همراه با انکار راه وصول به آن است (تمنده، ملانکه و دیگران، ۱۴۰۰، ۴۸).

۳-۳. انواع توسعه

مکتب نوسازی. کشورهای نوظهور بعد از تجزیه امپراطوری‌های استعماری، به‌دنبال یافتن الگوهایی برای رشد و توسعه سیاسی برآمدند. در دوران استعمارزدایی بعد از جنگ جهانی دوم، الگوی توسعه بسیاری از اندیشمندان علم سیاست، نگاه به غرب بود. ماحصل

1. Amartya Kumar Sen
2. Dube
3. Gabriel Almond

این نوع تفکر و نگرش، ایجاد یک نوع الگوی فکری در توسعه بود که زیر نفوذ مکتب نوسازی قرار داشت. این تفکر یگانه‌راه توسعه را الگوبرداری از غرب و پیمودن همان مسیری می‌دانست که غرب طی کرده است. این دیدگاه که در نظرگاه برخی اندیشمندان با عنوان «دیدگاه لیبرالی» تعریف شده است، بر نوگرایی جوامع سنتی و تقلید از روندهای توسعه‌ای نظام‌های غربی، همراه با ایجاد تغییراتی در تلقیات فردی، رفتار اجتماعی، اقتصاد و سیاست تأکید دارد. به طور کلی، هر جا سخن از تغییراتی به میان می‌آید که در رفتار فردی و اجتماعی و یا در اقتصاد و سیاست جامعه مؤثر باشد، نوسازی صورت گرفته است (آقابخشی و افشاری‌راد، ۱۳۸۳، ۱۵۰).

نوسازی به معنای انتخاب راه رشد سرمایه‌داری به وسیله کشورهای کمتر توسعه‌یافته است. بسیاری از طرفداران این نظریه، علت عدم توفیق این کشورها را در عدم طی کردن مسیری می‌دانند که کشورهای سرمایه‌داری طی کرده‌اند (قوام، ۱۳۷۴، ۱۵).

به نقل از: دیوب، پایز^۱ معتقد است درحالی‌که نوسازی با جنبه‌های روبنایی توسعه سروکار دارد، توسعه به دگرگونی‌های زیربنایی مربوط می‌شود. سازمان، کارایی، تعقل عملی و همبستگی ایدئولوژیک رهبران و پیروان از جمله لوازم توسعه دانسته شده است. فرض اساسی نظریه نوسازی این است که جامعه باید از مسیری عبور کند که نقطه پایانی آن دموکراسی است. دیوب در کتاب نوسازی و توسعه، در جست‌وجوی قالب‌های فکری بدیل، معتقد است که علت عدم موفقیت نوسازی در کشورهای جهان سوم به دو عامل تقلیدی بودن و تبعیت کورکورانه و سطحی مدیران باز می‌گردد (به نقل از: دیوب، ۱۳۷۷، ۹۷). این الگو متشکل از ۴ عامل اصلی است: ۱. رشد اقتصادی از طریق روند صنعتی شدن و شهرگرایی به موازات یکدیگر صورت می‌گیرد؛ ۲. به منظور توسعه، برنامه‌ریزی دقیق و متمرکز صورت می‌گیرد؛ ۳. علت اصلی توسعه‌نیافتگی این کشورها، در خود این جوامع نهفته است؛ و ۴. تمایل به ورود فناوری از کشورهای توسعه‌یافته لازمه توسعه است. (حسین‌پور، ۱۳۸۴، ۹۷).

دیدگاه نوسازی، ارتباط بین کشورهای جهان سوم و مرکز و پیرامون را برای روند توسعه جهان سوم مفید ارزیابی می‌کند. همچنین نسبت به توسعه در آینده خوش بین است. موارد زیر از ویژگی‌های مشترکی است که در نظریه‌های نوسازی می‌توان به آن اشاره کرد:

۱. نوسازی فرایندی گام‌به‌گام است. جوامع پیر و روند نوسازی، نوسازی را از مرحله ابتدایی، ساده و سنتی آغاز کرده و با ورود و عبور از مرحله پیشرفته، پیچیده و مدرن به پایان می‌برند؛
۲. نوسازی فرایندی غربی شدن است. در این دیدگاه، گونه‌ای توجه نسبت به روند توسعه‌ای غرب وجود دارد؛
۳. نوسازی غیرقابل بازگشت و توقف است.

سه تفکر عمده در خصوص نوگرایی در ایران را می‌توان از هم متمایز ساخت:

۱. متفکران درون‌نگر، که اسلام را مکتبی نوگرا می‌دانند، معتقدند هر آنچه مربوط به نوگرایی است، مردود است؛
۲. روشنفکران برون‌نگر که معتقد به نوگرایی هستند، اعتقاد به ورود علم و فناوری از غرب دارند. این روشنفکران واکنشی در برابر ورود ارزش‌های غربی ندارند؛
۳. مهندسان اجتماعی تمایل به انتخاب فناوری مناسب از غرب دارند. اما این امر را بدون تمایل به ورود فرهنگ‌های همراه با این تکنولوژی در نظر دارند (وکیلی‌زاد، ۱۳۷۸، ۴۷).

مکتب وابستگی. برخلاف دیدگاه مکتب نوسازی که از جهان ایدئولوگ لیبرال - دموکراسی کشورها را تحت تأثیر قرار می‌دهد، مکتب وابستگی به بیان نظریه‌های رادیکال و نئومارکسیستی می‌پردازد. در ابتدا محققان نوسازی توجه چندانی به این نظریه نکردند، اما پس از انتقادات جدی مکتب وابستگی به نظریه نوسازی، مجبور به پاسخگویی به انتقادات شدند. بر اساس این نظریه، علت عدم توسعه یافتگی در وابستگی به غرب تعریف می‌گردد.

طرفداران این نظریه معتقدند، علت اساسی توسعه نیافتگی ساخت و یا ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی یک جامعه نیست؛ بلکه توسعه نیافتگی تا حد زیادی مرهون ارتباط اقتصادی تاریخی گذشته میان کشورهای توسعه نیافته و کشورهای توسعه یافته است (به نقل از: ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴، ۳۲۰-۲۸۰).

در واقع توسعه‌نیافتگی کشورها، محصول روابط اقتصادی میان کشورهای توسعه‌یافته (متروپل) و توسعه‌نیافته (اقمار) است. مکتب وابستگی، ارتباط بین کشورهای توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته را زیان‌بار می‌داند. عبدالعلی قوام در کتاب نقد نظریه‌های نوسازی و توسعه سیاسی، چهار مدل وابستگی را در رابطه با این مکتب مطرح می‌کند: ۱. گسترش توسعه‌نیافتگی (براساس دیدگاه فرانک^۱)؛ ۲. نظریه وابستگی جدید (براساس نظریه دوس سانتوس^۲)؛ ۳. نظریه وابستگی و توسعه (براساس دیدگاه کاردوسو^۳)؛ و ۴. نظریه وابستگی و امپریالیسم (براساس دیدگاه پل باران^۴ و سونیزی^۵).

آندره گوندر فرانک، با تلفیق دو مفهوم «استعمار طبقاتی» و «انتقال ارزش اضافی از مناطق جغرافیایی توسعه‌نیافته به مناطق توسعه‌یافته»، مفهوم «مرکز پیرامون» را مطرح می‌سازد. او معتقد است که توسعه‌نیافتگی اصیل و سنتی نیست. این بدان معناست که کشورهای توسعه‌یافته، همیشه توسعه‌یافته نبوده‌اند ولی هرگز در مرحله توسعه‌نیافتگی ماندگار نشدند. این امر نتیجه وجود رابطه خاص میان کشورهای متروپل و اقمار است. وی جریان خروج سرمایه از کشورهای توسعه‌نیافته را مانع سرمایه‌گذاری در کشورهای توسعه‌نیافته می‌داند. به اعتقاد فرانک، آنچه موجب عدم توسعه‌یافتگی در پیرامون شد به ۲ علت باز می‌گردد: ۱) منابع داخلی این جوامع با منابع موجود در جوامع توسعه‌یافته متفاوت بود؛ و ۲) تسلط متروپل بر این جوامع، که این تسلط مرهون قدرت نظامی متروپل است. نتیجه این امر مساوی بود با وابستگی پیرامون به صدور مواد خام و صنایع مصرفی که در واقع به عدم توسعه‌یافتگی منجر شد.

فرانک وابستگی را براساس زنجیره‌ای از روابط استعماری و در قالب مادرشهر اقمار تعریف می‌نماید. این زنجیره که در سطوح مختلف بین‌المللی و ملی وجود دارد، رابطه بین کشورهای صنعتی و غیرصنعتی را به مثابه مادرشهر اقمار می‌داند. (به نقل از: ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴، ۳۲۰-۲۸۰).

1. Andre Gunder Frank
2. Dos Santos
3. Cardoso
4. Paul Baran
5. Paul Sweezy

فرانک، حلقه‌های امروزی وابستگی را در سه قالب جست‌وجو می‌کند: (۱) نیازهای مالی کشورهای جهان سوم؛ (۲) سرمایه‌گذاری خارجی؛ (۳) استقراض.

دوس سانتوس، از اندیشمندان دیگر مکتب وابستگی، وابستگی را شرایطی می‌داند که اقتصاد یک کشور وابسته به توسعه اقتصادی کشور دیگری بوده و موقعیت کشور نخست جنبه پیروی و تبعیت دارد. (دوس سانتوس، ۱۳۸۵، ۷۴).

کاردوسو^۱ نیز، از نقش عوامل داخلی و خارجی در قالب منافع خارجی و پیوندی که بین این دو ایجاد می‌گردد و در نهایت در کنار هم قرار گرفتن توسعه و وابستگی سخن به میان می‌آورد. او از مفهوم جدیدی با عنوان «توسعه وابسته یا متقارن» رونمایی می‌نماید و استدلال می‌کند که این احتمال وجود دارد که در جوامع توسعه‌نیافته هم توسعه و هم وابستگی را در کنار هم داشته باشیم. (به نقل از: ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴، ۲۹۴).

کاردوسو و فالتو^۲ نیز معتقدند در صورتی که منافع طبقات به‌طور مستقیم با منافع سرمایه خارجی پیوند داشته باشد، می‌توان دولت پیرامون را ابزار نفوذ امپریالیست دانست. کاردوسو و فالتو همچنین بین دو نوع وابستگی تفاوت قائل شده‌اند:

اقتصاد جزیره‌ای: فعالیت‌های اقتصادی به‌طور کامل در دست سرمایه خارجی است. در این نوع اقتصاد، دولت پیرامونی شبیه دولت‌های مستعمره شده است.

اقتصاد صادراتی: در این نوع از اقتصاد، بخش اعظم اقتصاد داخلی تحت کنترل بورژوازی داخلی است (ساعی، ۱۳۷۷، ۶۵). *مات فرنی*

سه عامل اساسی توسعه وابسته در اندیشه‌های کاردوسو را دولت اقتدارگرا، شرکت‌های چند ملیتی و بورژوازی محلی تشکیل می‌دهد (آقابخشی، و افشاری‌راد، ۱۳۸۳، ۲۰). به نقل از: ازکیا، پل باران نیز از یک شکاف بین‌المللی نام می‌برد که علل خارجی یا همان استعمار، عامل تعیین‌کننده و عوامل داخلی، تشدیدکننده آن هستند. (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴، ۲۶۶).

علل درونی توسعه‌نیافتگی را می‌توان در این موارد برشمرد: (۱) مصرف اضافی جامعه؛ (۲) کارکنان غیر مولد؛ (۳) اسراف و هدر رفتن محصول به علت بی‌بندوباری و سوءمدیریت؛

1. Cardoso

2. Cardoso & Falto

و ۴) عدم تولید محصول به دلیل بیکاری ناشی از هرج و مرج و نارسایی تقاضای مؤثر (دوس سانتوس و دیگران، ۱۳۸۵، ۳۲).

از نظر مکتب وابستگی، مبادلات نابرابر، شرکت‌های چندملیتی، کمک‌های خارجی، و در نهایت، بانک‌های تجاری از موانع توسعه در کشورهای توسعه‌نیافته هستند.

مکتب نومدرنیست‌ها. پیروان مکتب نومدرنیست معتقدند برای نوسازی و توسعه در کشورهای مختلف نمی‌توان از یک الگوی واحد و از پیش طراحی شده برای تمام کشورها استفاده نمود و بایستی راهکارهای متفاوتی را در نظر گرفت. طرفداران این نظریه معتقدند که نباید به سادگی از کنار مسائل کشورهای در حال توسعه عبور کرد. این امکان وجود دارد که این کشورها به مدرنیسم برسند اما این‌گونه نیست که حتماً باید گذشته خود را کنار بگذارند، بلکه برعکس باید با تجدید و نوسازی سنت‌ها و فرهنگ خود، پیدایش یک جامعه مدرن را ممکن سازند. (بشیری، ۱۳۷۴، ۱۲).

دیدگاه امپریالیسم. این دیدگاه را می‌توان ادامه دیدگاه وابستگی نیز دانست. حتی بعضی از اندیشمندان هر دو دیدگاه را در قالب یک دیدگاه مطرح می‌نمایند. اما با توجه به اینکه در این دیدگاه، نگرش امپریالیستی قدرت برتر و توسعه‌یافته در جهت تخلیه منابع انسانی، معدنی و ... برداشت آن به نفع خود وجود دارد، می‌توان این دیدگاه را با مکتب وابستگی متفاوت دانست. دیدگاه امپریالیسم بر این نظر اصرار دارد که امور سیاسی یک ملت به صورت مستقیم یا غیر مستقیم توسط یک ملت دیگر تنظیم می‌گردد (بشیری، ۱۳۷۴، ۲۶).

۳-۴. شاخص‌های ناظر بر توسعه

بر مبنای سطح تحلیل فرد، نشانه‌های زیر را می‌توان نمادها و الگوهای اصیل انسان توسعه‌یافته نامید:

۱) تفکر استقرایی. کاوشگری، مسئله‌محوری، مبنای قرار دادن دید اکتشافی و خلاقیت از مشخصه‌های بارز تفکر استقرایی است. این تفکر، انسان‌ها را از پیش‌داوری، برخورد طبقه‌بندی‌شده و قالبی دور می‌کند (سریع‌القلم، ۱۳۷۶، ۷۷)؛

۲) یادگیری معطوف به حل مسئله. تبدیل کردن یک مسئله بغرنج به مسائل جزئی‌تر که

برگرفته از تفکر استقرایی است؛

- ۳) تفکر انتقادی. پیش‌بینی و برآورد، تفهیم و درک جوانب مختلف یک مسئله یا موضوع و بیان منطقی دلایل مخالفت؛
- ۴) درک درست و مؤثر از واقعیت و مینا قرار دادن واقع‌گرایی. توانایی‌های درک، استدلال، منطقی‌بودن و سپس کارآمدی. ادراک افراد توسعه‌یافته تحت تأثیر امیال خود قرار نمی‌گیرد. در نتیجه دیدی مؤثر و واقع‌بینانه نسبت به محیط در آن‌ها ایجاد می‌شود.
- ۵) پذیرش خود، دیگران و طبیعت. نداشتن موضع تدافعی، ظاهرسازی و بی‌رغبتی نسبت به تأثیرگذاری؛
- ۶) مسئله‌مداری. احساس مسئولیت در قبال پیرامون.
- ۷) خلاقیت. ابتکار و نوآوری؛
- ۸) همگامی با کار جمعی. کار جمعی باعث تقلیل یافتن خودمحوری و نتیجه‌محور شدن پروژه می‌شود. این امر باعث کنار گذاردن منافع شخصی و توجه به منافع جمعی و پیگیری امور جمعی می‌شود؛
- ۹) آموزش‌محوری. فرهنگ مهم‌ترین رکن توسعه است. تعلیم و تربیت و سیستم آموزشی پویا، عامل مهمی در توسعه محسوب می‌شود (سریع‌القلم، ۱۳۷۶، ۴۵).
- ۱۰) پذیرش مسئولیت عملکرد خود؛
- ۱۱) یادگیری مهارت‌های زیستن؛
- ۱۲) مهارت‌های خودآگاهی؛
- ۱۳) مهارت همدلی؛
- ۱۴) مهارت روابط بین‌فردی؛
- ۱۵) مهارت ارتباط مؤثر؛
- ۱۶) مهارت مقابله با استرس؛
- ۱۷) مهارت مدیریت هیجان؛
- ۱۸) مهارت حل مسئله؛
- ۱۹) مهارت تصمیم‌گیری؛
- ۲۰) مهارت تفکر خلاق؛
- ۲۱) مهارت تفکر نقادانه (سریع‌القلم، ۱۳۷۶، ۹۰).

تربیت انسان‌های توسعه‌یافته که توانایی حل مسئله را داشته باشند، ادراک منطقی و واقع‌نگر بودن، مرهون گذشتن از نیازهای فیزیولوژیک، ایمنی، محبت و احترام است. در جوامع کمتر توسعه‌یافته به دلیل گذر نکردن و در نظر نگرفتن نیازهای فوق، انتظار توسعه دور از ذهن به نظر می‌رسد. بعضی از اندیشمندان، علت عدم موفقیت در توسعه را نابرابری‌هایی می‌دانند که در عرصه ملی و بین‌المللی وجود دارد. این امر در عرصه بین‌المللی به نفع ملل غنی خواهد بود و به حفظ رابطه استعماری منجر خواهد شد. ارزش‌های محوری تأمین معیشت زندگی، آزادی انتخاب و عزت نفس به‌عنوان ارزش‌های محوری و تأثیرگذار به تدریج در مفهوم توسعه گنجانده شده است (تودارو، ۱۳۷۸، ۵۷).

۴. روش تحقیق

در مطالعه حاضر، روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی است. از این طریق، نگارندگان ضمن بررسی نقشی که در ماندگی آموخته‌شده بر روی اذهان دارد به بررسی این متغیر بر روند توسعه می‌پردازد.

۵. یافته‌ها

مهم‌ترین مسئله در وادی توسعه، خودپنداره‌ای است که توسط فرد و افراد در جامعه ایجاد می‌شود. در سطحی ساده، افراد ممکن است خود را فردی خوب یا بد، زیبا یا زشت درک کنند. زیرمجموعه این تصور از خود، ترکیبی از چیزی است که فرد هست و چیزی که همان فرد باید باشد. خودپنداره بر چگونگی تفکر، احساس و رفتارمان در دنیا تأثیر می‌گذارد. خودپنداره از دو بخش تشکیل شده است: ۱. خود واقعی (چیزی که فرد هست)؛ و ۲. خود آرمانی (چیزی که فرد باید باشد) و یا نگرش‌های مثبتی که افراد در آرزوی داشتن آن‌ها هستند. (فیست، و تامی^۱، ۱۴۰۰، ۳۶۷).

نزدیک بودن خود واقعی و خود آرمانی و فاصله کم میان این دو بخش، شرایط مناسب برای رسیدن به خودشکوفایی را فراهم می‌کند و دور بودن خود واقعی و خود آرمانی از

یکدیگر و فاصله زیاد میان این دو بخش، مانع رسیدن به خودشکوفایی می‌شود و در فرد ایجاد ناراحتی می‌کند. تغییر خودپنداره بسیار سخت است؛ زیرا خودپنداره، در طول سالیان شکل گرفته و شبیه به سیمان سختی شده است که شاکله انسان را شکل داده است. گاهی ممکن است که فرد با تجاربی مواجه شود که با خودپنداره ناهماهنگ است. از آنجاکه فرد قادر به توجیه این تضاد نیست، دچار تنش و اضطراب خواهد شد. راجرز^۱ معتقد است که «شرایط ارزش» یکی از مواردی است که می‌تواند سدی برای رسیدن به خودشکوفایی باشد. فردی که مدام درگیر این است که چه کاری باید انجام دهد تا دیگران به او توجه کنند، لاجرم از خودش غافل خواهد شد. چنین غفلتی به قیمت از دست رفتن فرایند خودشکوفایی خواهد بود. شرایطی که افراد، توجه مثبت خود را به آن‌ها مشروط می‌کنند، شرایط ارزشمندی نامیده می‌شود. ممکن است افراد به‌منظور کسب شرایط ارزشمندی، به شیوه‌ای خاص عمل کنند و تمام هم‌وغم فرد برای تحقق آن صرف گردد (به نقل از: لارسن و باس^۲، ۱۴۰۰، ۳۲۸). در صورتی که توجه مثبت نامشروط از درون فرد حاصل گردد، حرمت نفس مثبت ایجاد می‌شود. این حرمت به اندازه نیاز فرد به توجه مثبت دیگران نیرومند می‌شود (شولتز و شولتز^۳، ۱۴۰۰، ۱۷۴).

از آنجایی که فرایند شکل گرفتن خودپنداره در طی سالیان دراز صورت گرفته است، تقریباً غیرقابل انعطاف شده و امکان تغییر وجود ندارد. خودپنداره عقب‌ماندگی و توسعه‌نیافتگی و ارتباطات نزدیکی که در اثر جهانی‌شدن در دهکده جهانی صورت گرفته است و باعث تشدید این خودپنداره شده است، می‌تواند از عواملی باشد که در ذهن افراد و شهروندان کشورهای کمتر توسعه‌یافته وجود دارد. این خودپنداره عقب‌ماندگی که طی سالیان متمادی شکل گرفته است، بار روانی منفی را در اذهان ایجاد می‌کند که عزت نفس افراد را تحت تأثیر قرار داده و نیاز به ترمیم آن ضروری به نظر می‌رسد (شولتز و شولتز، ۱۴۰۰، ۲۰۶). برای تغییر این خود پنداره از دوراه می‌توان اقدام نمود: تغییر خودپنداره و تغییر تجربه. علت استفاده از این مکانیسم‌ها و یا راهکارها، درحقیقت غلبه بر اضطرابی

1. Carl Rogers
2. Larsen & Buss
3. Schultz & Schultz

است که فرد بر اثر عدم توانایی در توجیه ناهماهنگی تجربه، یعنی همان تمایلی که فرد به عنوان توسعه یافته دارد، و اصل خودپنداره، یعنی نگرشی که نسبت به مقایسه خود و کشورهای توسعه یافته دارد، به آن دچار شده است. افراد برای توجیه تفاوت خود به عنوان یک کشور کمتر توسعه یافته و دیگری به عنوان کشورهای توسعه یافته، به برخی مکانیسم‌هایی تمایل پیدا می‌کنند که در ادامه به آن‌ها پرداخته ایم:

انکار. شخص به وسیله مکانیسم انکار، با دور نگه داشتن تجربه از ضمیر خودآگاه، وجود آن را به کلی نفی می‌کند. یعنی خطری که ممکن است برای ساختمان خویشتن به وجود بیاید، از بین می‌برد. به این ترتیب، شخص نه تنها هماهنگی را برآورده می‌سازد، بلکه ثبات خودپنداره را نیز تضمین می‌کند (لارسن و باس، ۱۴۰۰، ۲۱۲).

در این مکانیسم فرد سعی در انکار توسعه یافتگی دیگری و عدم توسعه یافتگی خود دارد و در توجیه این مسئله با تخفیف و تحقیر دیگری به توضیح نکات قوت خود می‌پردازد. نظر بک در این خصوص به صورت جدول شماره (۱) نشان داده شده است:

جدول ۱. نظریه بک در خصوص نوع نگرش به خود و دشمن

نقاط مثبت و منفی	خود	دیگری
نقاط مثبت	بسیار بزرگتر از سطح واقعی تعریف می‌گردد.	بسیار پایین تر از سطح واقعی تعریف می‌گردد.
نقاط منفی	بسیار پایین تر از سطح واقعی تعریف می‌گردد.	بسیار بزرگتر از سطح واقعی تعریف می‌گردد.

تحریف. تحریف به معنای تغییر واقعیت است به گونه‌ای است که با خودپنداره هماهنگ شود. افرادی که در جهت خودشکوفایی گام بر نمی‌دارند، معمولاً دستخوش اضطراب‌های دوره‌ای می‌شوند. راجرز، این اضطراب‌ها را ناشی از تجاربی می‌داند که با خودپنداره فردسازگاری و تناسب ندارد (لارسن و باس، ۱۴۰۰، ۴۰۶).

جدول ۲. نسبت هماهنگی و ناهماهنگی خود واقعی و خود آرمانی

ناهماهنگی incongruence	خودپنداره و تجربه	خود واقعی و خود آرمانی
علت ایجاد ناهماهنگی	فاصله و شکاف بین خود و واقعیت	فاصله و شکاف بین خود واقعی و خود آرمانی
در صورت افزایش ناهماهنگی	افزایش احتمال ناسازگاری احتمال اضطراب شدید سایر آشفتگی های هیجانی	ناشادی و نارضایتی عزت نفس پایین و بی ارزش شمردن خویش

۶. نتیجه گیری

در مکانیسم تحریف، که در جوامع کمتر توسعه یافته بیشتر بدان پرداخته می شود، تحریف در نقاط ضعف خود و نقاط قوت دیگری است. این مسئله به ویژه در کشورهای که سیاست مداران آن، کشور را به وسیله یک دین رسمی و یا ایدئولوژی خاص هدایت می کنند، مشهودتر به نظر می رسد. این داوری، معمولاً با بیان عقب نشینی کشورهای توسعه یافته از اصول اعتقادی مورد تأیید کشورهای کمتر توسعه یافته توجیه می شود و توسعه یافتگی را مرهون محدود کردن حیطه عملکرد آن ها به امور مادی و عدم توجه به امور معنوی معرفی می شود. در این جوامع معمولاً به پاداش در سرای دیگر و یا موفقیت در جنبه های دیگر حواله داده می شود. این شکاف به ویژه در جوامع ایدئولوگ محور و دین محور، بین تعریف مکتب مورد وثوق که خود یک خودپنداره مثبت در ذهن افراد ایجاد می کند به عنوان یک خود آرمانی و تضادی که در واقعیت به عنوان خود واقعی به وجود می آید بسیار مشهود و قابل اعتنا است. این شکاف باعث ایجاد ناهماهنگی و تعارض شدید شده و فرد را در این موقعیت حساس قرار می دهد که کدامیک واقعی است؟ مکتبی که به آن معتقد است و این اعتقاد را رواج می دهد که کمال و توسعه در پیروی از این دین یا ایدئولوژی است و یا وضعیت موجود و واقعی که توسعه را در دامان کشورهای می بیند که هیچ اعتقاد و الزامی به ایدئولوژی و یا دین کشورهای کمتر توسعه یافته ندارد.

در صورت تشدید این ناهماهنگی بین خود واقعی عدم توسعه در کنار اعتقاد به دین یا ایدئولوژی حاکم و خود آرمانی تمایل به توسعه، در میان جوامع کمتر توسعه یافته، نارضایتی شدید، ناشادی، پایین آمدن میزان عزت نفس و بی ارزش شمردن فرد را ایجاد می کند. تضاد

واقعی زمانی ایجاد می‌شود که ایدئولوژی و یا دین حاکم بر جوامع کمتر توسعه یافته، وعده شادی و رضایت و عزت نفس را در پیروی از اصول مکتب خود وعده داده باشد؛ اما در واقعیت، چنین امری حاصل نگردد و در مقابل ایدئولوژی یا مکتب دیگری به عنوان مکتب متضاد، در توسعه غوطه‌ور باشد.

از نظر روان‌شناسی، توسعه نیافتگی کمبودی در کارآمدی محسوب می‌شود. هرگاه این ناکارآمدی جنبه جمعی پیدا کند، جامعه دچار ناکارآمدی خواهد شد (عبدالمالکی، ۱۳۹۸، ۵۹).

علت این ناکارآمدی می‌تواند ریشه در درماندگی آموخته شده داشته باشد. از آنجا که خودپنداره فرد از واقعیت بر مبنای عدم توانایی خود در حل مشکلات و به دنبال آن عدم تبدیل شدن به یک فرد و جامعه توسعه یافته قرار دارد، فرد هیچ‌گونه تلاشی در جهت فائق آمدن بر شرایط مستولی ندارد. اینجاست که با درماندگی آموخته شده مواجه هستیم. به نظر می‌رسد راه برون‌رفت از درماندگی آموخته شده، بیشتر از آنکه جنبه فناورانه داشته باشد، ریشه در مشکلات روانی فرد، و به دنبال آن، جامعه دارد. بهترین گزینه در این مسیر استمداد از روان‌شناسان در جهت درمان و شکستن حلقه بسته درماندگی آموخته شده است.

منابع

- ازکیا، مصطفی؛ و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۴). جامعه‌شناسی توسعه. تهران: انتشارات کیهان.
- افشار قاسملو، امیرعباس؛ بالازاده، زهره؛ و نیری، بیژن (۱۳۹۲). تأثیرات راهبردهای توسعه جمهوری اسلامی ایران بر مؤلفه‌های توسعه بومی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- آقابخشی، علی؛ و افشاری‌راد، مینو (۱۳۸۳). فرهنگ علوم سیاسی (چاپ اول). تهران: چاپار.
- آلموند-جی، گابریل ا.، بینگهام پاول جونپور؛ و رابرت جی. مونت (۱۳۷۷). چارچوبی نظری برای بررسی سیاست تطبیقی (مترجم: علیرضا طیب). تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- بشیریه، حسین (۱۳۷۴). جامعه‌شناسی سیاسی: نقش نیروهای اجتماعی در زندگی سیاسی. تهران: نی.
- تمنده، سیداشکبوس؛ ملانکه، سیدحسن؛ و اقارب پرست، محمدرضا (۱۴۰۰). بررسی نقش نخبگان سیاسی در توسعه کشور با استفاده از اندیشه و مدیریت جهادی در دهه اول انقلاب اسلامی ایران. دوفصلنامه مطالعات اندیشه معاصر مسلمین، ۱۳، ۷۳-۴۱.
- تودارو، مایکل (۱۳۷۸). توسعه اقتصادی جهان سوم (مترجم: غلامعلی فرجادی). تهران: مؤسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه.
- جانبازی، سهیل؛ جعفری صمیمی، احمد؛ و یحیی‌زاده‌فر، محمود (۱۳۹۶). تأثیر جهانی‌شدن اقتصادی بر توسعه مالی کشورهای گروه D8 (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). مؤسسه آموزش عالی غیردولتی غیرانتفاعی راه دانش بابل، ایران.
- حسین‌پور، جعفر (۱۳۸۴). نبود نگرش‌های سیستمی در تدوین برنامه‌های راهبردی ارتباطات و توسعه. اطلاعات سیاسی-اقتصادی، ۲۲۱ و ۲۲۲، ۱۸۳-۱۷۰.
- دوس سانتوس، تی. و دیگران (۱۳۵۸). توسعه و توسعه‌نیافتگی (مترجمان: گروه مطالعات شهری و منطقه‌ای؛ جلد اول). تهران: نشر ایران.
- دیوب، اس.سی. (۱۳۷۷). نوسازی و توسعه: در جست‌وجوی قالب‌های فکری بدیل (مترجم: سیداحمد موثقی؛ چاپ اول). تهران: قومس.
- ساعی، احمد (۱۳۷۷). مسائل سیاسی - اقتصادی جهان سوم (چاپ اول). تهران: سمت.
- سریع‌القولم، محمود (۱۳۷۶). عقل و توسعه‌یافتگی: مبانی ثابت پارادایم توسعه. تهران: علمی و فرهنگی.
- سن، آمارتیا (۱۳۸۱). توسعه به‌مثابه آزادی (مترجم: وحید محمودی). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- شولتز، دوان پی.؛ و شولتز، سیدنی آلن (۱۴۰۰). نظریه‌های شخصیت (مترجم: یحیی سیدمحمدی؛ ویراست دهم). تهران: نشر ویرایش.

صادق‌زاده، مینا؛ ودیعه، ساسان؛ و ثقفی، محمد (۱۳۹۱). مقایسه اصلاحات امریکبیر با سایر صدر اعظم‌های دوره ناصرالدین‌شاه در زمینه توسعه (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

عبدالمالکی، سعید (۱۳۹۸). بنیادهای تئوریک نوسازی روانی، روان‌شناسی چگونه می‌تواند به توسعه ملی کمک کند؟ (چاپ اول). تهران: نشر وایتا.

فیست، جس؛ فیست، گریگوری جی.؛ و تامی، آن، رابرتس. (۱۴۰۰). نظریه‌های شخصیت (مترجم: یحیی سیدمحمدی؛ ویراست هشتم). تهران: نشر روان.

قوام، عبدالعلی (۱۳۷۴). نقد نظریه‌های نوسازی و توسعه سیاسی (چاپ اول). تهران: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

لارسن، رندی جی.؛ و باس، دیوید ام. (۱۴۰۰). روان‌شناسی شخصیت، حوزه‌های دانش درباره ماهیت انسان (مترجم: فرهاد جمهری، بهمن نجاریان، هامایاک آوادیس یانس، محسن دهقانی، فریده براتی سده، داوود عرب قهستانی و محبوبه خواجه رسولی؛ ویرایش چهارم). تهران: نشر رشد.

محمد علیزاده رفیع، ثنا؛ قریشی، فردین؛ و ایزدی، رجب (۱۳۹۵). بررسی جامعه‌شناختی نقش نخبگان سیاسی ایران در فرایند توسعه و تغییر اجتماعی بارویکرد تاریخی-تطبیقی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

مقدسی، فاطمه؛ قریشی، میرفردین؛ و گلابی، فاطمه (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی زمینه‌های اجتماعی-سیاسی توسعه اقتصادی در ایران و مالزی در چهار دهه اخیر (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

منوچهرنیا، لادن؛ ودیعه، ساسان؛ و ثقفی، محمد (۱۳۹۱). بررسی علل عدم توسعه سیاسی و فرهنگی در زمان قاجار از عصر ناصرالدین‌شاه تا انقراض قاجاریه (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

وکیلی‌زاد، سیروس (۱۳۷۸). نوسازی و توسعه در ایران: برخورد آگاهی (مترجم: وهاب کریمی و علی طایفی). اطلاعات سیاسی-اقتصادی، ۱۴ (۳ و ۴)، ۳۶-۴۹.

Seligman, M., Peterson, C., & Maier, S.F. (1995). *Learned helplessness. A theory for the age of personal control*. London: Oxford University Press.

